

6. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

7. Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.

9. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 року № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>.

10. Постанова Верховного Суду у справі № 200/21452/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361705>.

УДК 347.92/347.93

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.15>

МАСЛО Т.М.

## РОЛЬ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті здійснюється аналіз ролі пропорційності у цивільному судочинстві, яка через застосування визначених законом та вироблених практикою міжнародних стандартів правосуддя повинна застосовуватись судом під час визначення порядку провадження у справі. Роль пропорційності, зважаючи на її значення як елемента верховенства права, є ширшою ніж та, що закріплена на рівні національного законодавства. Визначається, що пропорційність є вимогою до врахування приватних та публічних інтересів на етапі законотворчого процесу, під час тлумачення та оцінки чинних норм цивільного процесуального права, засобом попередження чи вирішення правозастосовних проблем, які зумовлені конкуренцією зазначених інтересів та можуть тягнути обмеження права особи на справедливий суд.

Відносна визначеність поняття пропорційності зумовлює проведення «тесту на пропорційність», який в узагальненому вигляді представляє оцінку відповідності застосованих обмежувальних заходів законодавчо закріпленій меті, яка є необхідною у демократичному суспільстві. Визначено, що зміст завдання судочинства відображає публічний інтерес в організації належної процедури та гарантує приватній особі дотримання стандартів справедливої судової процедури розгляду її справи.

Пропорційність інтересів повинна зумовлювати не тільки відшкодування особі шкоди, завданої незабезпеченням права на справедливий суд, а й ефективні процесуальні засоби на національному рівні. Для забезпечення правильного та повного встановлення обставин цивільної справи критерії пропорційності повинні визначати допустимість ініціативи у витребуванні доказів, оцінку обґрунтованості застосування забезпечувальних та примусових заходів у разі відсутності добросовісного виконання учасниками справи їх прав та обов'язків.

Зроблено висновок, що конфлікт чи конкуренція правових інтересів у цивільних процесуальних правовідносинах повинні вирішуватись засобами, які здатні гарантувати дотримання верховенства права. Будь-який з процесуальних засобів

спеціального чи загального характеру повинен бути підпорядкований меті цивільного судочинства, яка у її концептуальному значенні, що сформульовано у ст. 2 ЦПК України, відображає прагнення до верховенства права.

**Ключові слова:** *пропорційність, мета і завдання цивільного судочинства, баланс публічних та приватних інтересів, обмеження права, забезпечувальні заходи.*

The proportionality in civil proceedings is an important criterion for the court to determine how cases are dealt with, considering the tasks of civil proceedings, ensuring a balance between private and public interests. However, the role and value of proportionality by international institutions and the requirements of the rule of law is defined much more widely. At the general theoretical level, the proportionality is a necessary element of the rule of law, it is a rule for taking into account private and public interests both in law-making and law-enforcement activities, in preventing or resolving law-enforcement problems that are caused by the competition of these interests and can influence the restriction of the human right to a fair court or its individual items.

The evaluative nature of this concept determines a using of the Proportionality Test in a certain situation and at any level, which in general is an assessment of the compliance of restriction of a right to the purpose established by law. The content of the task of judicial procedure reflects the public interest in the organization of the fair procedure and guarantees to the person, who has a private interest in the case, observance of the standards of a fair judicial procedure.

The balance of interests needs to be taken into account at the level of procedural law, and the Proportionality Test has to be carried out at a lawmaking stage for effective legal proceedings. Through the proportionality it is necessary to evaluate the current legislation. The law has to guarantee compensation to the person the harm caused by the violation of the right to a fair trial and effective procedural remedies. The absence of the preliminary phase of the proceedings in the simplified adversary proceedings determines a special procedure for performing procedural acts. Simplification is aimed at ensuring the public interest in timely justice. At the same time, the right to be heard and equal opportunities should be ensured.

The effective rights protection is impossible without fair decision. The malpractice of fulfillment by the participants of the case their rights and obligations of prove should not affect the quality of justice. The thorough, complete and objective determination of the circumstances of the case, prevention of abuse of the rights, the ensuring the task of civil proceedings allows the court to initiate the demanding of evidence.

The system of interim measures has the goal of ensuring the realization of rights during legal proceedings. The criterion of irreparable harm and the impossibility of the administration of justice should apply to any interim or coercive measures. It is exercise of the Proportionality Test in a special situation. The measures to prevent the abuse of procedural rights play an important role in task of civil proceedings. These measures are a form of procedural responsibility. The proportionality can be extended to the assessment of the procedural obligations of participants in the case in accordance with Art 43 Civil Procedure Code of Ukraine.

Facilitating timely, comprehensive, complete and objective determination of all the circumstances of the case, provision of all the evidence according to the procedure established by law, may in a particular situation could be interpreted as an obligation or as a right. In this regard, the discretion of the court should be applied taking into account the proportionality of interests and the task of legal proceedings.

It has been concluded that the conflict or competition of legal interests in civil procedural relations should be resolved by means capable of guaranteeing the rule of law. Any of the remedies of a special or general nature must be subordinate to the purpose of civil justice, which in its conceptual sense, as formulated in Art. 2 of the CPC of Ukraine, reflects the desire for the rule of law.

**Key words:** *proportionality, purpose and task of civil proceedings, balance of public and private interests, restriction of the right, interim measures.*

**Вступ.** Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Відповідно до ч. 2 ст. 2 ЦПК України суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі. Однією з засад цивільного судочинства відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 2 ЦПК України визнано пропорційність. За цивільним процесуальним законодавством пропорційність у цивільному судочинстві відіграє роль через визначення судом порядку провадження у справі шляхом застосування різних критеріїв (ст. 11 ЦПК України), у тому числі враховуючи завдання цивільного судочинства, забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами. Однак роль пропорційності, зважаючи на її значення, яке надається міжнародними інститутами, є значно ширшою.

На загальнотеоретичному рівні пропорційність розцінюється як необхідний елемент верховенства права. У цьому сенсі пропорційність є вимогою до врахування приватних та публічних інтересів під час нормотворчої і правозастосовної діяльності, способом попередження чи вирішення правозастосовних проблем, що зумовлені конкуренцією відповідних інтересів та можуть тягнути обмеження права особи на справедливий суд. Виконання завдання цивільного судочинства та забезпечення досягнення його мети, які пов'язуються із вимогами верховенства права, повинні опосередковуватись пропорційним врахуванням різного виду юридичних інтересів, що реалізуються під час здійснення цивільної процесуальної діяльності.

**Постановка завдання.** Метою статті є визначення ролі пропорційності у нормативному закріпленні та реалізації процесуальних засобів, спрямовані на виконання завдання цивільного судочинства зі справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання, пов'язані з визначенням мети і завдання цивільного судочинства, досліджувались і українськими, і зарубіжними вченими, серед яких В.В. Бонтлаб, О.Г. Братель, М.А. Вукот, О.С. Захарова, С.О. Коросд, М.Л. Коханська, С.А. Курочкін, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, М.А. Плюхіна, С.Я. Фураса, А.В. Цихоцький, О.В. Шутенко. Не зважаючи на їх науковий внесок, засади досягнення мети і завдання цивільного судочинства з позиції пропорційності обмеження процесуальних прав, балансу публічних та приватних інтересів залишились не достатньо дослідженими, що визначає науковий пошук у цьому напрямку.

**Результати дослідження.** Пропорційність у праві характеризується єдиним концептуальним положенням, відповідно до якого особливе значення надається дотриманню балансу між обмеженням основоположних прав людини та забезпеченням публічних інтересів. Відносна визначеність відповідного поняття зумовлює у певній правозастосовній ситуації проводити «тест на пропорційність», який в узагальненому вигляді представляє оцінку застосованих обмежувальних заходів законодавчо закріпленій меті [1; 2, с. 131; 3, с. 251]. У ст. 11 ЦПК України представлений відповідний правозастосовний тест, який на національному рівні включає обґрунтування обрання певного порядку провадження за загальними та спеціальними критеріями, до яких законом віднесено й завдання судочинства: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Зміст завдання відображає публічний інтерес в організації належної процедури та одночасно гарантує особі, яка має приватний інтерес у справі, дотримання стандартів справедливої судової процедури, що встановлені ст. 6 Конвенції з прав людини та основоположних свобод [4]. Оскільки в основу критеріїв пропорційності покладені відносно визначені критерії, це зумовлює необхідність багатоступового застосування процедур з попередження чи врегулювання конфлікту публічних та приватних інтересів у цивільних процесуальних правовідносинах. Відповідний баланс необхідно врахувати на етапі законотворчого процесу. З цієї позиції можна оцінити й чинне законодавство, рівень забезпечення належної судової процедури, визначити шляхи удосконалення судочинства. Законодавчо закріплені процедури повинні гарантувати виконання завдання судочинства, можливість взаємного контролю приватних та публічних інтересів, зокрема, порядок призначення провадження, вчинення окремих процесуальних дій чи визначення строків вчинення окремих процесуальних дій та розгляду справи.

Якщо учасник справи буде стверджувати про неналежні засоби, недопустимість розсуду суду чи вихід його за встановлені нормами права межі, то засоби подолання ймовірного порушення повинні зумовлюватись врахуванням збалансованості інтересів на цьому рівні (зокрема, суду

першої інстанції) або повинні бути оцінені вищим судом. Тобто конфлікт приватних та публічних інтересів може й повинен бути вирішений на національному рівні. Йдеться не тільки про відшкодування особі шкоди, завданої незабезпеченням права на справедливий суд, а й про ефективні процесуальні засоби реалізації права на справедливий суд [5], які б враховували вищезазначені положення. Зокрема, законом передбачено обмеження права на оскарження певних ухвал суду, що не пов'язані із забезпечувальними заходами, доступом до правосуддя, рухом справи та виконанням рішення (ст. 353 ЦПК України). За міжнародними стандартами необхідним є вжиття заходів запобігання зловживанню системою оскарження, що дає змогу зменшити навантаження на суди внаслідок необґрунтованих скарг [6]. На це спрямовані перегляд судових рішень в порядку наказного провадження та перегляд заочного рішення, встановлення конкретних граничних строків щодо здійснення права на оскарження, обмеження, пов'язані із переглядом малозначних справ.

Класичним прикладом застосування пропорційності з метою дотримання мети судочинства виправданими та раціональними засобами є обрання загального або спрощеного позовного провадження, від порядку та строків якого потім буде залежати ефективність судового захисту. Відсутність стадії підготовчого провадження у спрощеному позовному провадженні зумовлює особливий порядок вчинення процесуальних дій з підготовки справи до розгляду справи по суті. З цього приводу дослідники вказували на певні проблеми та обмеження у реалізації процесуальних прав, які визначально впливають на дотримання права на справедливий суд. Зокрема, суд не може роз'яснити учасникам справи, які обставини справи входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи; чи повідомили сторони всі обставини справи, які їм відомі. Від останнього може залежати вирішення питання: чи порушено учасником обов'язок зі сприяння суду у своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; чи виконано обов'язок з подання усіх наявних доказів. Наявність відповідних законодавчих недоліків, як зазначає, зокрема, О.І. Угриновська, може мати наслідком неефективний розгляд справи по суті [7, с. 88–89]. Відповідне спрощення процедури спрямоване на забезпечення публічного інтересу у своєчасності відправлення судочинства. Формально судове рішення в такій ситуації може бути обґрунтованим та законним. Однак рішення повинно забезпечувати досягнення мети судочинства, відповідати вимогам верховенства права навіть за умов спрощеного порядку вирішення питань та забезпечити учасниками справи, враховуючи розумний баланс інтересів (рівність) [8; 9], право бути вислуханими та почутими [10].

В окремих рішеннях ЄСПЛ можна зустріти позицію, що справедливий розгляд справи включає обґрунтованість судового розгляду [11, с. 65]. Але у ст. 6 Конвенції не встановлено жодних правил щодо допустимості доказів, способу їх оцінки [12, с. 51]. Проте ефективний захист прав неможливий без об'єктивного рішення, ухваленого по суті пред'явлених вимог. Тому визначення обов'язку доказування та порядок надання доказів вирішується на національному рівні кожною державою – учасницею Конвенції. Пропорційність у судовому доказуванні може бути дотримана через врахування гарантій неупередженості суду та публічного інтересу у здійсненні справедливого та ефективного розгляду та вирішення справи. За чинним законодавством суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у разі, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених ЦПК (ч. 7 ст. 81 ЦПК України). Це повноваження досить широко та належно застосовується судами [13; 14; 15; 16] для забезпечення правильного та повного встановлення обставин цивільної справи, попередження впливу зловживань правами, недобросовісності учасників на ухвалення судового рішення, що відповідатиме завданню цивільного судочинства та буде ухваленим на засадах верховенства права (ч. 1, 3 ст. 263 ЦПК України).

Особливу роль у відправленні ефективного судочинства відіграє застосування забезпечувальних заходів як спеціальних процесуальних засобів забезпечення завдань судочинства. Забезпечувальні заходи, заходи процесуального примусу, визнання дій зловживанням процесуальними правами повинні мати чіткі межі та критерії врахування пропорційності інтересів. Система забезпечувальних заходів по-різному розглядається дослідниками. Загалом інститути забезпечення доказів, позову, забезпечення судових витрат (ст. 135 ЦПК України), зустрічне забезпечення (ст. 154 ЦПК України), забезпечення виконання рішення (ст. 267 ЦПК України) складають систему процесуальних заходів [17; 18; 19, с.157], що мають на меті гарантовану реалізацію прав, створення умов для їх здійснення під час судочинства, якщо виникають складності чи є побоювання у виникненні складностей, пов'язаних з дотриманням гарантій прав інших учасників справи чи належної процедури. Є обов'язковою оцінка кожного забезпечувального заходу через

призму пропорційності, виправданість обмежень процесуальних прав, які складають зміст конкретного процесуального засобу, оскільки сутність забезпечувальних заходів полягає у застосуванні примусу різного характеру та ступеню. Щодо цього Комітет Міністрів Ради Європи зазначав, що суд першої інстанції має право застосовувати попередні примусові заходи, якщо це не спричинить непоправної або суттєвої шкоди для іншої сторони або не призведе до неможливості відправлення правосуддя на пізнішому етапі [6]. Критерій непоправності шкоди та неможливості відправлення правосуддя може бути розповсюджений на будь-які забезпечувальні чи примусові заходи, оскільки є проявом тесту на пропорційність у спеціальній ситуації: наявність легітимної мети, що необхідна у демократичному суспільстві [1]; обмеження права повинно бути мінімально необхідним засобом досягнення відповідної мети, а пропорційність у вузькому сенсі повинна забезпечити, щоб обмеження не було надмірним порівняно з перевагою від його реалізації.

Важливу роль у виконанні завдання цивільного судочинства відіграють заходи з запобігання зловживанням процесуальними правами. Необхідно визнати справедливою позицію, що їх правова природа знаходиться в межах юридичної відповідальності [19, с. 121]. Однак запобігання зловживанням порівняно із іншими видами юридичної відповідальності мають вирішальне значення для відновлення чи забезпечення належної процедури, оскільки застосовуються судом за порушення обов'язку із добросовісного користування процесуальними правами під час провадження у справі. Для недопущення свавільного тлумачення реалізації права як зловживання під час вирішення питання про застосування заходів, передбачених ст. 44 ЦПК України, суду необхідно застосовувати загальні критерії пропорційності та оцінити, чи тлумачаться і реалізуються права таким чином, що не порушують імперативні норми, оскільки може бути завдана непропорційна шкода суспільно-правовим відносинам. Слід погодитись із позицією Т.Т. Полянського, що суд повинен пересвідчитись, що відсутні відповідні заборонні норми, або їх формулювання у текстах нормативних актів є неякісним чи помилковим (коли вони не відповідають вимогам природного права); норми, закріплені у відповідних актах, тлумачаться правозастосовними органами невідповідно до їх природно-правової сутності. У такій ситуації формально ані дозвільні, ані заборонні норми не будуть порушуватися. Якщо є юридична заборона зловживання правом, однак вона недостатньо якісно закріплена (відповідні положення не відповідають природному праву та дають можливість їх неоднозначного тлумачення правозастосовними органами) та тлумачиться всупереч вимогам природного права, заборонні норми формально будуть порушуватися, проте по суті ні вони, ні дозвільні норми з позиції природного права порушуватись не будуть [20, с. 7].

Ці положення щодо оцінки пропорційності можуть бути розповсюджені на оцінку процесуальних обов'язків учасників справи, тлумачення яких залежно від певних обставин може бути неоднозначним. Відповідно до ч. 3 ст. 43 ЦПК України учасники справи зобов'язані: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом. У разі невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу, передбачені ЦПК України. Щодо невиконання процесуальних дій у строки, встановлені законом чи судом, відповідальність є досить очевидною: заборона реалізації певного процесуального права. Однак обґрунтованість застосування відповідної форми відповідальності визначається пропорційністю встановленого судом строку певним обставинам, якщо клопотання про поновлення строку не задоволено. Процесуальним засобом подолання обмеження процесуального права є оскарження ухвали суду або включення заперечень на ухвали до скарги на рішення суду.

Порушення процесуальних строків також пов'язується із категорією затягування процесу як негативного явища, що спричиняє порушення вимог своєчасності розгляду справи та ефективності судового захисту. Під затягуванням цивільного процесу Г.І. Маруніч пропонує розуміти діяння суду або учасників судового процесу, що призводять до не виправданого зволікання у вчиненні окремої процесуальної дії і як наслідок – до відтермінування ухвалення судом рішення. Затягування процесу здійснюється через вчинення дій, які не є необхідними для ухвалення законного і обґрунтованого рішення, або нездійснення необхідних дій. Дії, пов'язані із затягуванням цивільного процесу, можуть здійснюватись з моменту звернення особи із заявою до суду до ухвалення судом рішення, яким закінчується розгляд справи і умисно, і з необережності [21, с. 4]. Передумовами відповідних негативних явищ у судочинстві є конкуренція приватних та публічних інтересів. Виходячи з цього та виокремлення змісту цих інтересів, можна запропонувати способи запобігання порушенням розумних строків вирішення справ. Якщо для учасників справи превен-

тивний вплив здійснює наявність заборон вчинення процесуальних дій із порушенням строків, можливість чи реальне застосування заходів з визнання дій зловживанням, та здійснити вплив на суд, який зволікає з розглядом та вирішенням справи, майже неможливо, на що неодноразово звертали увагу дослідники [22; 23]. Приватний та публічний інтерес повинні бути збалансованими процесуальними можливостями суду та учасників справи впливати на порядок та тим самим на строки вчинення процесуальних дій та загалом на строк вирішення справи.

Слід окремо відмітити обов'язок учасників справи зі сприяння своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи, подання усіх наявних у них доказів в порядку, визначеному законом. Відповідний обов'язок може не бути належно виконаний особою, яка не має змоги отримати професійну правничу допомогу, а підготовче засідання у справі не проводиться, а якщо й проводиться, суд на свій розсуд вирішує, чи роз'яснювати учасникам справи предмет доказування та обов'язок доказування певних обставин тим чи іншим учасником. Тому щодо процесуальної дії учасника справи з доказування залежно від ситуації можна стверджувати або як про обов'язок, або як про право, враховуючи, що подання доказів є правом учасників справи (п. 2 ч. 1 ст.43 ЦПК України), а оцінка «сприяння» у встановленні обставин справи залежить від багатьох обставин.

Отже, на виконання завдання судочинства суд може витребувати докази зі своєї ініціативи, застосовувати забезпечувальні заходи, заходи процесуального примусу, заходи для запобігання зловживанню процесуальними правами. Інші галузеві види юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної, цивільної, адміністративної та кримінальної, не здатні за своєю сутністю вплинути на нормальний хід розгляду цивільної справи, хоча їх превентивна роль у цьому сенсі є значною. В рамках цивільної процесуальної відповідальності заходи процесуального примусу та заходи запобігання зловживанням процесуальними правами застосовуються до учасників справи чи їх представників. Проте відсутність процесуальних засобів впливу на суд, який зволікає з вирішенням справи, не забезпечує пропорційність інтересів. Цивільне процесуальне законодавство багатьох країн передбачає спеціальні правові засоби впливу на суд та цивільну процесуальність відповідальність за недотримання розумних строків вирішення справи [24; 25]. Але уваги заслуговує й таке явище, як недобросовісність судді та зловживання ним своїми повноваженнями, що не має складу злочину. О.Ю. Одосій зазначає, що поряд з відводом мають бути передбачені інші способи впливу на суддю. Такими заходами можуть скористатися учасники судового процесу, чим будуть забезпечені права та інтереси учасників цивільного судочинства від зловживань з боку суду [17, с. 104]. Загалом слід підтримати пропозицію щодо додаткової відповідальності суду за неналежну (недобросовісну) поведінку. Вирішувати це питання необхідно і через зловживання, і необ'єктивність, і порушення окремих спеціальних вимог в рамках реалізації права на справедливий суд та виконання завдання цивільного судочинства, де виявляється порушення вимог справедливої процедури. Відповідне питання є особливо актуальним, оскільки протиправна поведінка суду одночасно порушує і публічні, і приватні інтереси, що реалізуються у судочинстві.

**Висновки.** Конфлікт чи конкуренція правових інтересів у цивільних процесуальних правовідносинах повинні вирішуватись засобами, які здатні гарантувати дотримання верховенства права. Будь-який з процесуальних засобів спеціального чи загального характеру повинен бути підпорядкований меті цивільного судочинства, яка у її концептуальному значенні, що сформульовано у ст. 2 ЦПК України, відображає прагнення до верховенства права. Критерієм його забезпечення під час нормотворчого процесу у будь-якому процесуальному контексті та на кожному етапі правозастосування виступає пропорційність, яка здатна за умови її належного застосування гарантувати ефективність цивільного судочинства.

#### **Список використаних джерел:**

1. The margin of appreciation (proportionality principle). Council of Europe. URL: [https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2\\_enasp](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_enasp) (дата звернення: 02.07.2019).
2. Свірін О. Перспективи запровадження принципу пропорційності у господарському та цивільному процесі України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. с. 129–136.
3. Nolte G. Thin or Thick? The Principle of Proportionality and International Humanitarian Law. *Law & Ethics of Human Rights*. 2010. P. 243–255.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 28.06.2019).

5. Рекомендація R (2004) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту : Рекомендації, Міжнародний документ, 12.05.2004. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_718/sp:max10?sp=:max10&lang=ru](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_718/sp:max10?sp=:max10&lang=ru) (дата звернення: 30.06.2019).

6. Рекомендація № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах : Рекомендації, Міжнародний документ, 07.02.95. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_153](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_153) (дата звернення: 22.06.2019).

7. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 85–89.

8. Case of Yvon v. France, № 44962/98, 24.04.2003. URL: <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/706bea/> (дата звернення: 06.07.2019).

9. Case of Nideröst-Huber v. Switzerland, № 18990/91, 18.02.1997. URL: <http://www.legal-tools.org/doc/91186b/> (дата звернення: 10.05.2019).

10. Case of Fomin v. Moldova, № 36755/06, 11.10.2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106789> (дата звернення: 06.07.2019).

11. Моул Н. Харби К., Алексеева Л.Б. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Москва : Российская академия правосудия, 2001. 139 с.

12. Практичний посібник зі статті 6 (цивільна частина). Європейський Суд з прав людини, 2013. 77 с. URL: [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_UKR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf) (дата звернення: 19.05.2019).

13. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 20 березня 2019 року, справа №294/285/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80587131> (дата звернення: 19.06.2019).

14. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 25 квітня 2019, справа № 520/3293/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81425064> (дата звернення: 19.06.2019).

15. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 18 грудня 2018 року, справа № 510/452/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78739169> (дата звернення: 19.06.2019).

16. Ухвала Київського районного суду м. Харкова 20 березня 2019, справа № 640/13786/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80585131> (дата звернення: 19.06.2019).

17. Одосій О.Ю. Безпечувальні заходи у цивілістичному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Київ, 2018, с. 235.

18. Островська Л.А. Зустрічне забезпечення позову як обов'язковий елемент інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. 112 с.

19. Коханська М.Л. Процесуальні засоби забезпечення ефективності цивільного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Харків, 2019. 245 с.

20. Полянський Т.Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2011. 16 с.

21. Маруніч Г.І. Затягування цивільного процесу: сутність, правові наслідки та способи запобігання : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 22 с.

22. Коханська М.Л. Принципи цивільного судочинства, які забезпечують своєчасність судового захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 14–18.

23. Бортник О.Г., Степаненко Т.В. Публичные и частные интересы как критерии определения разумного срока разрешения дела в порядке гражданского судопроизводства. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 6. С. 95–98. URL: [http://www.par.in.ua/6\\_2018/25.pdf](http://www.par.in.ua/6_2018/25.pdf) (дата звернення: 10.07.2019).

24. Гребенюк І.І., Соловійов О.В. Проблема відшкодування шкоди, завданої перевищенням розумного строку розгляду справ у судах загальної юрисдикції у контексті статей 6 та 13 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: <http://old.minjust.gov.ua/4306> (дата звернення: 19.11.2018).

25. Жулина М. Г., Елисеева М. Н. Сравнительный анализ российского и зарубежного законодательства о компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок. *Практика исполнительного производства*. 2011. № 3. URL: <http://center-bereg.ru/b5176.html> (дата звернення: 15.12.2018).